

EDUKACJA I ZABAWA POPRZEZ KONTAKT ZE ZWIERZĘTAMI JAKO METODA KSZTAŁTOWANIA POSTAW ZRÓWNOWAŻONYCH WŚRÓD NAJMŁODSZYCH

Justyna Kleszcz

Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska, ul. Szafrana 1, 65-516 Zielona Góra
E-mail: j.kleszcz@aiu.uz.zgora.pl

DOI: 10.24427/aea-2019-vol11-no1-01

EDUCATION AND PLAY THROUGH CONTACT WITH ANIMALS, AS A METHOD OF DEVELOPING SUSTAINABLE ATTITUDE AMONG THE YOUNGSTERS

Abstract

Ecological playscapes were created as an upper stage of development of children recreation areas, playground and city communal urban gardens opened for public community. Their origin is associated with the emergence and evolution of the term of sustainable development, propagation of the notion of ecology and ideas connected with education, basing on aforementioned terms. Nevertheless the statement that ecological playscapes take their origins only from eco - architecture, that is the social and environmentally- conscious design would just be oversimplification the problem. The emergence of new ecological playscapes with the form of playgrounds for children and animals is tightly connected with the occurrences much before the conference in Rio de Janeiro. There are: the Second World War and the temporary architecture of post - war time, the development of cognitive psychology and the awareness of the process of human's lifetime psychical development. The attention need to be pay to the influence of the establishment of interdisciplinary field of knowledge about the human - animal studies, that is the relation between humans and animals both with the therapeutic role animals on the forms of children recreation in cities.

The analysis shows that development of ecological awareness among children and the role of sustainable development for the quality of human's life can be developed throughout the proper urban space design.

Streszczenie

Ekologiczne place zabaw powstały jako kolejny etap rozwoju formy zorganizowanej rekreacji dzieci, placów zabaw i ogrodów miejskich dostępnych dla ogółu społeczeństwa. Ich geneza wiąże się z jednej strony z pojawieniem się i ewolucją pojęcia rozwoju zrównoważonego, rozpropagowaniem pojęcia ekologii i idei związanych z edukacją, bazujących na nim. Stwierdzenie jednak, że ekologiczne place zabaw wywodzą się tylko i wyłącznie z nurtu architektury „eko”, czyli projektowania świadomego społecznie i środowiskowo, byłoby znacznym spłyceciem problemu. Na powstanie nowej formy placów ekologicznych, w tym miejsc wspólnej zabawy dzieci i zwierząt w miastach, miały wpływ doświadczenia znacznie wcześniejsze niż samo ogłoszenie konwencji w Rio de Janeiro. Należą do nich m.in. II wojna światowa i tymczasowa architektura czasów wojennych oraz rozwój psychologii poznawczej i świadomość procesu psychologicznego rozwoju człowieka w ciągu jego życia. Należy zwrócić uwagę na wpływ, jaki na formę rekreacji najmłodszych miało także pojawienie się i ugruntowanie interdyscyplinarnej nauki o relacji pomiędzy ludźmi a zwierzętami, czyli studia nad relacjami ludzko - zwierzęcymi wraz z rozwojem wiedzy o terapeutycznej roli zwierząt wobec człowieka.

Jak wykazuje analiza, przez odpowiednie projektowanie przestrzeni możliwe jest świadome kształtowanie u dzieci postaw ekologicznych oraz zaszczepianie wiedzy o znaczeniu zrównoważonego rozwoju dla poprawy jakości życia ludzi i szeroko pojętej edukacji humanitarnej.

Keywords: nature's deficiency; poly - species architecture; animal assisted education; natural playscapes; junk playgrounds

Słowa kluczowe: deficyt natury; przestrzeń międzygatunkowa; edukacja wspomagana przez kontakt ze zwierzętami; naturalne place zabaw; przygodowe place zabaw

WPROWADZENIE

Idea zabawy jako metody edukacji i rozwoju fizycznego najmłodszych sięga połowy XIX wieku i pojawiła się w świadomości społecznej nurtu pozytywistycznego, obecnie związana jest z pogarszającym się stanem europejskich miast. Przeludnienie, przegęszczenie i zła jakość zabudowy oraz tragiczny stan sanitarny, związany jednocześnie z brakiem kontaktu z zielenią na obszarach zurbanizowanych, przyczyniły się do znacznego pogorszenia stanu zdrowia biedniejszej części mieszkańców miast. Koniec II wojny światowej oraz pierwsze lata powojenne przyniosły pierwsze odkrycia z zakresu psychologii poznawczej. Stało się to za sprawą Karla Dunckera¹ około 1945 roku, gdy sformułował on pojęcie fiksacji funkcjonalnej, czyli braku umiejętności użycia danego obiektu w niestandardowy sposób, inny od pierwotnego przeznaczenia. Zjawisko to występuje w myśleniu człowieka, utrudnia ujawnianie zdolności nazwanej przez Joya Paula Guilforda redefinicją semantyczną [J.P. Guilford 1978, s. 278-334], czyli zdolnością do zmiany specyficznej funkcji przedmiotu i użycia go w nowy sposób.

Szybko zauważono negatywny wpływ fiksacji na zdolność rozwiązywania problemów, radzenia sobie w sytuacjach nowych i nietypowych. W konsekwencji postanowiono zwiększyć nacisk na edukację dziecka w zakresie rozwoju zdolności poznawczych. W efekcie kilka lat później pojawiły się pierwsze realizacje twórczych placów zabaw mających rozbudzać wyobraźnię już w najwcześniejszym okresie rozwoju dzieci. Forma ta przechodziła kolejne fazy rozwojowe związane z przekształceniem od realizacji doraźnych potrzeb oraz odkryć z zakresu pedagogiki społecznej aż do form znanych i rozwijanych obecnie.

Jednocześnie z kształtowaniem wspomnianego już wcześniej pojęcia redefinicji semantycznej rozwinęło się pojęcie deficytu przyrody, określającego zespół zaburzeń psychospołecznych związanych z brakiem kontaktu z naturą. Po raz pierwszy zostało ono opisane na początku XXI w. przez Richarda Louva w książce *Last child in the woods* [R. Louv 2014]. Jak udowodnił to Louv, odnowienie kontaktu ludzi z przyrodą ma fundamentalne znaczenie dla zdrowia fizycznego, psychicznego i duchowego człowieka.

Problematyka projektowania naturalnych placów zabaw została już podjęta w badaniach zagranicznych. Do najbardziej kompleksowych należy opracowanie Pottera z 1997 r. [D. Potter 1997], odnoszące się

jednak głównie do aspektów prawnych projektowania tego typu obiektów, podające bogaty zbiór przykładów i realizacji. Najistotniejszym przy tym zagadnieniem w ich analizie jest tymczasowość i naturalna nietrwałość formy. W Polsce temat ten został podjęty przez Annę Komorowską w ramach współtworzonej przez nią Pracowni K. Jej praca uwzględnia zarówno zagadnienia projektowania, edukacji humanitarnej, jak i badania problemu tworzenia przestrzeni dla dzieci. Na uwagę zasługują najnowsze publikacje dotyczące przyrody na placach zabaw, m.in. Przyrodnicze azyle w miejskich przedszkolach. Konsultacje architektoniczno-krajobrazowe i wiele innych².

Z drugiej strony dopiero niedawno rozwinęła się idea projektowania dla zwierząt, uwzględniającego wymagania przestrzenne nie tylko człowieka i niestwarzająca tworzeniu miejsc hodowli rolnej lub utrzymywaniu dzikich zwierząt w niewoli. Wpłynęła ona znacznie na możliwości wprowadzania nowych funkcji służących realizacji bardziej skomplikowanych zadań stawianych przestrzeni, służącej w tym przypadku edukacji i rekreacji w kontakcie ze zwierzętami.

W związku z tak postawionymi warunkami celem niniejszej analizy jest wykazanie zależności pomiędzy formą przyjmowaną przez przestrzenie służące szeroko pojętej edukacji i stymulacji rozwoju dzieci a obecnością w tych przestrzeniach zwierząt - dzikich lub udomowionych. Niniejsza praca ma służyć ukazaniu procesu przekształceń i nawarstwiania się pewnych zależności, nowych prądów i tendencji w wielu dyscyplinach naukowych, w tym w sztukach projektowych, które finalnie doprowadziły do wykorzystania idei miejsca dla ludzi i zwierząt do wprowadzania szeroko pojętych zasad rozwoju zrównoważonego w miejscach przeznaczonych dla dzieci. Ukazanie wielości form i funkcji, jakie przyjmuje obecnie przestrzeń kontaktu ze zwierzętami w jej płaszczyźnie edukacyjnej, stało się możliwe właśnie dzięki analizie zagadnienia obecności zwierząt w środowisku życia człowieka na wielu jego płaszczyznach. Niniejszy tekst ukazuje cały proces przemian, który doprowadził ostatecznie do połączenia idei przestrzeni międzygatunkowej z miejscami służącymi edukacji ze szczególnym uwzględnieniem tego procesu w Polsce, ukazanego na tle tendencji światowych.

W kolejnych częściach pracy zostaną ukazane architektoniczne i pozaarchitektoniczne czynniki, które składają się na całościowy obraz przyczyn powstania

¹ Karl Duncker (1903–1940) – psycholog, twórca opublikowanego pośmiertnie na Uniwersytecie Clarksa testu zdolności poznawczych.

² Warto wspomnieć o artykułach publikowanych cyklicznie na łamach „Zieleni Miejskiej”. Patrz: Komorowska A. (2009), *Plac zabaw bez zabawek*, „Zieleń Miejska” vol. 407 no.4 lub Komorowska A. (2009), *Wielki powrót do natury*, „Zieleń Miejska” vol. 425 no. 8, Komorowska A. (2014), *Robinsonada na placu zabaw*, „Zieleń Miejska” vol.909 no. 1, 2016.

i sposobów realizacji założeń nauki o rozwoju zrównoważonym poprzez kontakt ze zwierzętami, zaczynając najczęściej od wykorzystywanych do tego celu funkcji, kończąc na najnowszych i dotychczas najmniej rozwiniętych, ze szczególnym podkreśleniem znaczenia teorii oraz edukacji przestrzennej dla wykształcenia nowych rozwiązań praktycznych.

1. PROJEKTOWANIE DLA ZWIERZĄT - TEORIA

Kwestią, którą należy poruszyć na samym wstępie, analizując przestrzeń dla dzieci w kontekście obecności w nich zwierząt, jest pojawienie się i rozwój idei projektowania dla zwierząt w miastach. W momencie pojawienia się dostępnych (fizycznie lub tylko wizualnie) miejsc im dedykowanych, prawie automatycznie będą one przyciągały najmłodszych. Wynika to w znacznej części z funkcjonującej obecnie wizji zwierząt, której są uczone dzieci poprzez media, literaturę itd. Powoduje ona, że dzieci wyjątkowo chętnie wchodzi w interakcję z miejskimi zwierzętami dzikimi i udomowionymi.

Co jednak spowodowało zainteresowanie edukacją na pograniczu dziedzin - architektury i rozwoju zrównoważonego, którego trwałym elementem jest również znaczenie zwierząt w kształtowaniu i użytkowaniu przestrzeni? Przede wszystkim wiąże się to z ewolucją poglądów dotyczących postrzegania ich roli wobec człowieka, jako istot odczuwających i myślących, ale nie tylko [J. Kleszcz 2014, s. 67-82]. Przyczyną ewolucji poglądów, od całkowitego uprzedmiotowienia zwierząt do postaw humanitarnych, i ich filozoficzno-społeczne podstawy sięgają końca XVIII wieku, zaś ich rozwój nastąpił wraz z rozwojem technicznym i odkryciami dokonanymi od połowy XIX wieku.

Pogląd na temat prawa zwierząt do godnych warunków życia bez głodu i cierpienia stał się wyraźnie widoczny we współczesnej publicznej dyskusji po opublikowaniu przez australijskiego filozofa Petera Singera książki *Animal Liberation* w 1975 roku oraz cztery lata później podręcznika etyki pod tytułem *Practical ethics*, omawiającego szerzej wspomniane wcześniej zagadnienia. Myśl Singera w pełni przyczyniła się do spopularyzowania myśli o etyce postępowania wobec zwierząt i dała ideologiczne podstawy do powstania Ruchu Wyzwolenia Zwierząt (Animal Liberation Movement). Dowodząc wielowiekowych tradycji szowinizmu gatunkowego uświęcanego wiarą, tradycją i rozumem, jednocześnie dał on racjonalne podstawy do przełamania filozofii wyższości gatunkowej nie tylko już w stosunku

do innych ras ludzkich czy płci, ale wobec wszelkich istot żywych. Podobnie myśl tę przedstawił Tom Regan w rozważaniach na temat filozoficznych podstaw poszanowania praw zwierząt jako niezbywalnych praw moralnych przynależnych każdej żywej istocie, dając w ten sposób podstawę do stworzenia ruchu wyzwolenia zwierząt [T. Regan 1985].

Ze względu na zachodzące zmiany, dotyczące zarówno sfery mentalnej postrzegania zwierząt w świecie, jak również samego sposobu i stylu życia mieszkańców miast oraz szeregu przekształceń ekonomicznych uniezależniających ludzi od pracy zwierząt, zwierzę dla osób w mieście jest obecnie częściej przyjacielem i domownikiem. Jednocześnie jednak coraz istotniejsze staje się zagadnienie więzi pomiędzy człowiekiem a zwierzęciem (*human-animal bond*), zdefiniowane, między innymi przez American Veterinary Medical Association's Committee jako obustronnie korzystną i dynamiczną relację pomiędzy człowiekiem a zwierzętami, która wywiera dobroczynny wpływ na zdrowie i samopoczucie obydwu stron. Należą do nich (lecz się do nich nie ograniczają) sfery: emocjonalna, psychologiczna i fizyczna interakcji pomiędzy ludźmi, zwierzętami i środowiskiem [A. Fine, A. Beck 2010, s. 7].

Utrzymanie zwierząt w mieście przestało już być koniecznością i wiąże się obecnie z bardzo dużym stopniem dobrowolności, a w związku z tym zwierzę traktowane jest znacznie częściej jako współtowarzysz, nawet z pewnym przeniesieniem cech i schematów zachowań przynależnych ludziom. Proces ten oraz rolę zwierząt w procesie redukcji niekorzystnego wpływu na psychikę człowieka opisał już Levinson. Odwoływał się on do relacji łączącej człowieka, nieświadomego swojej „zwierzęcej” natury ze zwierzętami. Przebady i udowodniony został zwłaszcza pozytywny wpływ kontaktu ze zwierzętami na zmniejszenie poczucia osamotnienia i alienacji społecznej wśród dzieci oraz osób starszych. W związku z tym następuje przeniesienie sfery emocjonalnej człowieka z innych ludzi na zwierzę, co wywołuje rodzaj swoistej autoterapii i automatycznej nauki funkcjonowania z uszanowaniem wzorców zachowań społecznych odnoszących się do ludzi, a przeniesionych w trakcie terapii na zwierzęta. Paradoksalnie więc proces socjalizacji w relacji człowiek - zwierzę odnosi się znacznie wyraźniej do jednostki wobec grupy ludzi i powoduje łatwiejszą zmianę podejścia z przedmiotowego na podmiotowe wobec zwierząt przebywających w najbliższym, miejskim otoczeniu człowieka. Wpływ na ten proces ma również stworzenie programu edukacji humanitarnej, zakładającej naukę poszanowania

³ Na przykład program Edukacja humanitarna, zapoczątkowany przez Polską Akcję Humanitarną. Patrz: <http://www.pah.org.pl/1937.htm> [odczyt: 10.10.2010].

Ryc. 1. Uznawany za prototypowy plac zabaw typu rupieciarnia w Emdrup w Kopenhadze autorstwa Carla Theodora Sørensen; źródło: Lady Allen of Hurtwood (1968), *Planning for Play*, Thames & Hudson, Londyn, s. 9

Fig. 1. Considered to be the prototypical junk playground in Emdrup, Copenhagen by Carl Theodor Sørensen; source: Lady Allen of Hurtwood (1968), *Planning for Play*, Thames & Hudson, Londyn, p. 9

dla wszelkich żywych organizmów³. Obecnie zakres wiedzy w tej dziedzinie uległ znacznemu poszerzeniu. Najnowsze badania z tego zakresu opublikowali Phillips i McQuarri w 2009 roku⁴.

2. POCZĄTKI WSPÓŁCZESNEGO MYŚLENIA O PLACU ZABAW JAKO FORMIE STYMULACJI ROZWOJU I REKREACJI

Podstawowym miejscem, w którym obecnie realizowany jest program edukacji i zabawy, jest szeroko

pojęty plac zabaw. Co jednak doprowadziło do połączenia idei miejsca rekreacji ruchowej dzieci z obecnością zwierząt oraz edukacją ekologiczną? Początków tego procesu należy upatrywać w samej genezie współczesnego placu zabaw.

Pierwsze standardy budowy placów zabaw dla dzieci datują się na lata dwudzieste XX wieku i związane są z osobą Sebastiana Hintona. W 1923 roku przyznano mu patent na tzw. *climbing structure*⁵, czyli element „małpiego gaju”, jako pierwsze urządzenie wyposażenia przestrzeni sportowo-rekreacyjnej dla dzieci.

W projektowaniu współczesnych form placów zabaw duże znaczenie miał również okres II wojny światowej. Pojawiająca się w tym czasie idea tzw. *Rupieciarni*⁶ to sposób na stworzenie aktywnej przestrzeni rekreacji dla dzieci w czasach niedostatku wszelkich materiałów budowlanych i wyraźnej tymczasowości wszystkiego, co tworzone. Za twórcę idei i pierwszej realizacji w tym zakresie uznaje się duńskiego architekta Carla Theodora Sørensen, który zaprojektował tzw. *adventure park* w Emdrup w Kopenhadze w 1943 roku⁷ (Ryc. 1).

3. NATURALNY PLAC ZABAW

We współczesnym projektowaniu pojawiło się pojęcie naturalnego placu zabaw – *natural playscape*. Wg definicji- to hybryda tradycyjnego placu zabaw z terenami naturalnymi, która składa się z elementów zaprojektowanych oraz skonstruowanych z materiałów naturalnych i zachowuje naturalne procesy i prawa⁸. Definicja ta, wprowadzona w USA w momencie wybudowania Jester Park w Iowa, określiła taką formę pośrednią pomiędzy architekturą a krajobrazem jako przestrzeń zabawy, zbudowaną przy użyciu naturalnych materiałów, takich jak kamienie, ziemia i woda, z pominięciem elementów plastikowych, metalowych czy betonowych, oraz bez tablic opisujących, w jaki sposób należy korzystać z danych urządzeń (Ryc. 2).

Definicję tę nieco odmiennie postrzega Pawlikowska-Piechotka [A. Pawlikowska-Piechotka 2011, s. 125-130], nawiązując do mody, jaka zapanowała wśród architektów na projektowanie zgodne z formułą *playscape*. Definicja ta odnosi się do genezy pojęcia jako ogólnej zasady w planowaniu

⁴ Por. A. Phillips, D. McQuarrie (2009), *Therapy Animals Supporting Kids* (TASK) Program: Program Manual, Englewood, CO: American Humane Association.; por. Fine A., Beck A. (2010), dz. cyt., s. 27, 464.

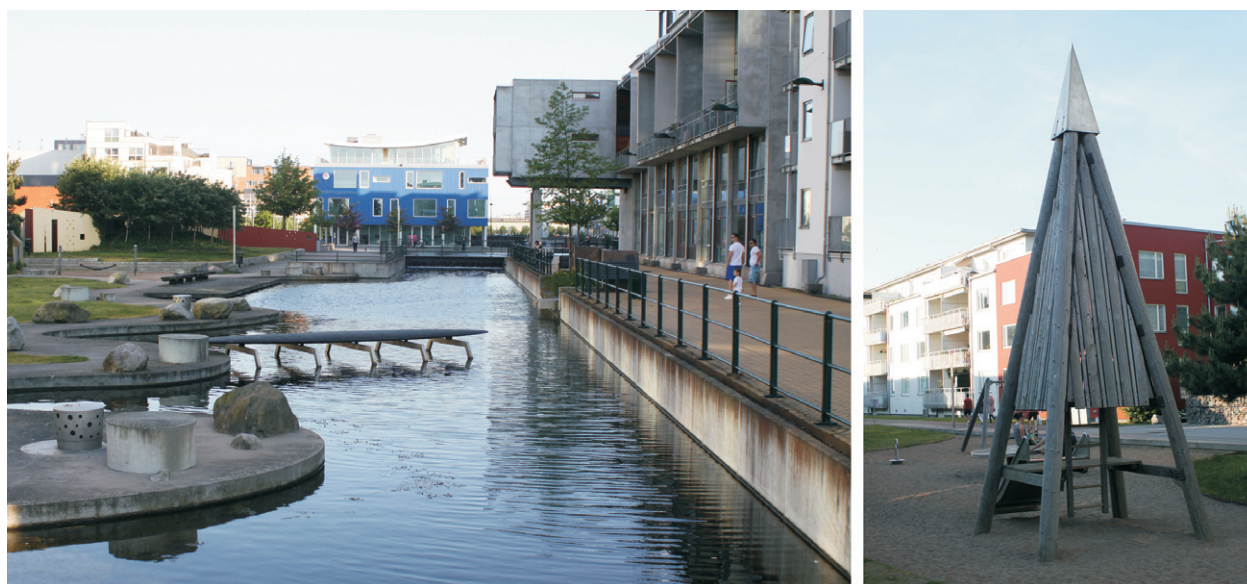
⁵ Patent nadany w Chicago pod numerem US 1471465 A obejmował pierwsze urządzenie z grupy zwanej obecnie jungle gym, przeznaczone do rekreacji ruchowej dzieci. Zapoczątkował on powstanie kolejnych standardowych elementów wyposażenia placów dla dzieci, związanych szczególnie z ich rozwojem ogólnoruchowym. Kolejne patenty z tej grupy uzyskano w latach: 1933 (Archibald Home Playground apparatus), 1959 (Roberts C. Dillon Children's exercise and play device); por. J.M. Minquet (2011), *Urban playground spaces*, Instituto Monsa de Ediciones, Barcelona, także: M. Galindo (2012), *Playground design*, Braun Publishing, Salenstein, <http://www.google.com/patents/US1471465>, odczyt 29.11.2015, także: <http://www.google.com/patents/US2126636> [odczyt 29.11.2015].

⁶ Ang. junk playgrounds.

Ryc. 2. Naturalne place zabaw na osiedlu Vauban we Fryburgu Bryzgowijskim; fot autorka
Fig. 2. Natural playgrounds in Vauban district of Freiburg; photo by the author

Ryc. 3. Plac zabaw z naturalnych materiałów w kwartale Flagghusen - Bo02 w Malmö; fot: autorka
Fig. 3. Playground made form natural materials in quarter Flagghusen - Bo02 in Malmö; photo by the author

“(...) opartej na XIX-wiecznej idei parku angielskiego, krajobrazowego, sztuczne kreowanie naturalnego krajobrazu, różnic terenowych, oczek wodnych, układów zieleni), ale zbudowanego i wyposażonego w nowoczesny sposób.”

Podobnie jak miało to miejsce w przypadku angielskich rozwiązań krajobrazowych, głównym celem powstałych obiektów ma być zbliżenie odbiorcy do natury, umożliwiające zabawę w otwartym terenie, dostępnym w pełni dla dzieci zarówno sprawnych, jak niesprawnych fizycznie (Ryc. 3).

Nierozzerwalny element krajobrazu naturalnego stanowią zwierzęta, często przywabiane przez roślin-

ność tworzącą place - owady, ptaki itp. W związku z tym na placach tego typu pojawiać się będą elementy służące obserwacji zwierząt i nauce o znaczeniu wybranych gatunków zwierząt dla ekosystemów miejskich, co zostało szerzej opisane w dalszych rozdziałach.

4. ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY A EDUKACJA PRZESTRZENNA DZIECI W POLSCE

W myśl założeń Agendy 21 edukacja humanitarna została wpisana w kanon działań mających na celu szerzenie zasad rozwoju zrównoważonego. Ukierunkowany on został już nie tylko na chęć zaspokajania

potrzeb człowieka związanych również z jego środowiskiem życia i zamieszkania⁹. Współcześnie zrównoważony rozwój staje się taką formą kształtowania wzajemnych relacji człowieka i zwierzęcia, które umożliwiają wytworzenie w społeczeństwie określonych wzorców zachowań społecznych, gdzie zwierzę staje się równorzędnym partnerem.

Również w Polsce coraz popularniejsze stają się działania mające na celu wprowadzenie szerszego zakresu edukacji przestrzennej dzieci, rozumianej zarówno jako edukacja architektoniczna i urbanistyczna, czy też historyczna w zakresie historii architektury, lecz również, a może zwłaszcza, jako rodzaj nauki służącej rozwojowi wyobraźni przestrzennej dzieci, ich uwrażliwieniu i swoistej „nauce kreatywności”, pojmowanej jako zdolność do przyjęcia nieszablonowych rozwiązań, odnalezienia zastosowań dla wcześniej znanych elementów. „Kształtowanie przestrzeni. Program edukacyjny Izby Architektów RP dla młodzieży szkół ponadpodstawowych.” został opracowany przez IARP w 2013 roku jako adaptacja irlandzkiego programu „Shaping Space” autorstwa The Royal Institute of the Architects of Ireland¹⁰. Program ten stanowi do tychczas najbardziej kompleksową propozycję kursu przeznaczanego dla uczniów wyższych klas szkół ponadgimnazjalnych, który z jednej strony ma za zadanie ułatwić wybór przyszłego zawodu, sprecyzowanie kierunku zainteresowań, lecz daje również możliwość realizacji zajęć poszerzających ogólną wiedzę na temat otaczającej przestrzeni materialnej ze specyfiką polskich warunków. Programy tego typu posiadają jedną zasadniczą wyższość nad wszystkimi innymi obowiązkowymi zajęciami kursowymi w szkołach. Już w założeniu mają głównie rozwinąć u młodzieży umiejętności analitycznego i krytycznego myślenia, zwiększać świadomość społeczną nakierowaną na zagadnienia związane z poszanowaniem polskiego dziedzictwa

kultury materialnej, sposobem rozumienia ładu przestrzennego w codziennym życiu oraz pracy grupowej i zdolności prezentowania z wykorzystaniem różnych form twórczych, łącząc je jednocześnie z rozwojem zdolności kreatywnych - manualnych i plastycznych. Do programu pilotażowego, który został uruchomiony w 2013 roku, zgłosiło się 12 szkół z Warszawy, Krakowa, Lublina oraz mniejszych miejscowości, takich jak Śrem, czy Łęczycza.¹¹ Podobne zajęcia, choć znacznie mniej sformalizowane, trwające krócej oraz o charakterze częściowej warsztatowym, są prowadzone również dla młodszych dzieci. Bardzo często organizatorami ich są różnego rodzaju fundacje, stowarzyszenia promujące edukację artystyczną czy organizujące zajęcia pozalekcyjne dla dzieci¹². W Polsce coraz bardziej rozpowszechnione są również działania w zakresie edukacji architektonicznej o charakterze jednorazowym lub cyklicznym, które stawiają sobie za cel zainteresowanie dzieci pojedynczymi zagadnieniami lub przestrzeniami. Odbývają się one najczęściej w ramach większych wydarzeń kulturalnych i oświatowych¹³. W tego typu działalności edukacyjnej przoduje Wrocław. Wrocławskie Muzeum Architektury posiada w stałej ofercie lekcje muzealne z wykładami dla dzieci i młodzieży z zakresu architektury, często w ramach Dolnośląskiego Festiwalu Nauki organizowane są również warsztaty dedykowane dzieciom w ramach zorganizowanych cykli¹⁴. Również tu znajduje się w III Liceum Ogólnokształcącym klasa architektoniczna, ucząca się w tym zakresie w całym cyklu kształcenia.

Coraz częściej również działania z zakresu edukacji architektonicznej zostają związane z szeroko pojętym zagadnieniem ekologii, rozwoju zrównoważonego i projektowania dla użytkowników o różnym stopniu sprawności i sposobu postrzegania świata - zarówno osób z niepełnosprawnościami w różnym zakresie, dzieci, jak również zwierząt¹⁵. Choć nie są to tema-

⁷ Por. <http://www.architektur fuer kinder.ch/index.php?/pioniere/c-th-sorensen/>, odczyt 30.08.2015.

⁸ Por. <http://www.polkcounytowa.gov/media/10732/natural-playscape.pdf>, odczyt 09.06.2015.

⁹ Dokument programowy Organizacji Narodów Zjednoczonych odnoszący się do wdrażania programów zrównoważonego rozwoju przyjęty został na II Konferencji w Rio de Janeiro w 1992 roku. Za: <http://www.unep.org/documents.multilingual/default.asp?DocumentID=52&ArticleID=4415&l=en>, odczyt 23.05.2016.

¹⁰ Członkami polskiego zespołu adaptującego byli: Borysław Czarakczew, Małgorzata Gruszka, Aleksandra Nurek, Zenon Remi, Urszula Szablowska, Dariusz Śmiechowski [B. Czarakczew et al. 2013, s. 10-15].

¹¹ Patrz bibliografia poz. 14 - [M. Peter, 2013]

¹² Do najbardziej znanych należą programy edukacyjne Fundacji Uniwersytet Dziecięcy, Unikids.pl i tym podobne, w których architektura, czy szerzej - projektowanie jest jedną z dziedzin, w której poprzez zabawę kształcą się dzieci.

¹³ Warto zwrócić uwagę na działalność krakowskiej Pracowni K. i jej założycielki Anny Komorowskiej, która zajmuje się niejako „programowo”, oprócz działalności projektowej, również edukacją. Przykładem prowadzonych programów są: Miejsce do sześcianu w Nowohuckim Centrum Kultury w Krakowie - warsztaty cykliczne (2015), Od patyka i sznurka do placu zabaw w Krakowie, Toruniu, Gdańsku (2015), Architektura codzienna w Nowym Sączu (2012-2013), Średniowieczny plac zabaw w Chojnicach (2015) i in. Podobne programy były realizowane np. w Stalowej Woli (2014) - Kod Architektury realizowany przez Muzeum Regionalne w Stalowej Woli.

¹⁴ Por. <http://ma.wroc.pl/pl/edukacja/>, dostęp: 01.07.2016 oraz por. <http://www.wroclaw.sarp.org.pl/pl/dofa/>, dostęp: 01.07.2016

¹⁵ Pierwsze warsztaty i wykłady tego typu przeprowadziła Autorka według autorskiego programu w 2011 roku we Wrocławiu w ramach współpracy z Uniwersytetem Dzieci. W ramach warsztatów „Gdzie pies z kotem chadza na piechotę?” dzieci opracowywały projekt interakcyjnego placu zabaw dla dzieci i zwierząt.

ty popularne, mimo to coraz częściej podejmowane w działalności edukacyjnej.

5. DEFICYT PRZYRODY A PRZEBUDOWA SIEDLISK LUDZKICH

Obecnie zaobserwować można kolejny etap rozwoju myśli o połączeniu edukacji architektonicznej i środowiskowej, który nie stanowi już jedynie teorii, lecz zakłada naukę poprzez uczestnictwo w tworzeniu i późniejszym użytkowaniu miejsca przez dzieci. Przyczyny przyjęcia takiego kierunku rozwoju można upatrywać w kilku współczesnych teoriach z zakresu pedagogiki, psychologii i praktyki projektowania.

Do pierwszej z nich należy popularyzacja pojęcia deficytu przyrody, określającego zespół zaburzeń psychospołecznych związanych z brakiem kontaktu z naturą. Po raz pierwszy zostało ono opisane na początku XXI w. przez Richarda Louva we wspomnianej już książce *Last child in the woods* [R. Louv 2014, s. 277-284]. Jak udowodnił to Louv, odnowienie kontaktu ludzi z przyrodą ma fundamentalne znaczenie dla zdrowia fizycznego, psychicznego i duchowego człowieka. Wykazał on, że kiedy zabierzemy dzieci do lasu, osłabiają się u nich objawy zespołu deficytu uwagi, a obcowanie z naturą wzmacnia odporność, wyostża zmysły i inteligencję, poprawia zdrowie fizyczne oraz psychiczne i dobrze wpływa na relacje społeczne.

Połączenie wspomnianych już poglądów i pojęć z zakresu psychologii, etyki, ekologii, architektury, urbanistyki i medycyny pozwala powoli wypierać pogląd dotyczący konieczności oddzielenia „miasta” od „natury”, rozumianej jako wszelkie przejawy dzikiej przyrody w mieście. Co prawda jak dotychczas jednym z głównych problemów polskich miast jest właśnie ten „nadmiar” dzikiej przyrody w postaci traktowanych jak intruzi i duże zagrożenie saren, dzików i lisów, lecz powoli taki stan mentalności ludzkiej się zmienia [K. Terek 2011]. Nie jest to problem jedynie polski, choć w Polsce dopiero niedawno zaczęła się publiczna dyskusja na ten temat. Już dekadę wcześniej Jennifer Wolch, profesor na Uniwersytecie Południowej Kalifornii, opisała kwestię dotyczącą wielu miast amerykańskich z ich rozlanymi na ogromnych obszarach suburbiemi i narastającym problemem „sterylnego biologicznie” i międzynarodowego przyrodniczo środowiska miast, w których ludzie całkowicie nie radzą sobie w zderzeniu z dziką przyrodą. Opisuje ona jednak stan „o krok dalej”, czyli próbę niesiłowego rozwiązania tej sytuacji: *„tradycyjna architektura krajobrazu prowadzi do stworzenia środowiska sterylnego pod względem biologicznym i bardzo wymagającego, jeśli chodzi o zasoby naturalne. Dlatego niektóre miasta wprowadzają przepisy*

zalecające wprowadzanie gatunków rodzimych w celu zmniejszenia tej zależności od zasobów i stworzenia siedlisk dla dzikiej przyrody” [A. Gullo, U. Lassiter, J. Wolch 1998].

Jednocześnie z rozwojem zakrojonych na szeroką skalę działań planistycznych ostatnich dziesięcioleci, dążących do zaspokojenia dramatycznie wzrastających potrzeb ludzi na terenach zurbanizowanych, znacznie ograniczono planowanie ukierunkowane na potrzeby dzieci i zwierząt, zarówno dzikich, jak i domowych żyjących w miastach. Place zabaw, parki, skwery i zieleńce przestały powoli spełniać swoją pierwotną funkcję rekreacyjno - edukacyjną, skupiając się na technicznych i infrastrukturalnych zagadnieniach miejskiej ekologii i rozwoju zrównoważonego z pomięciem aspektu użytkownika.

Proces, który obecnie następuje, wspierany działalnością człowieka lub samoistny, został nazwany *zaczarowywaniem miasta* [R. Louv 2014, s. 282]. Choć pojęcie to pojawiło się w pracach Wolch pod wpływem wspomnianej już wcześniej filozofii praw zwierząt / filozofii wyzwolenia zwierząt lub szerzej ekofilozofii, to opiera się ono w rzeczywistości na pewnej formie odwróconego determinizmu, który ma zrekompensować dawne niesprawiedliwości i krzywdy wyrządzane zwierzętom przez człowieka, odmawiającego im prawa do życia bez cierpienia. W związku z tym beneficjentami miasta przywróconego w ten sposób naturze miałyby się stać same zwierzęta. Kwestia ta jest jednak w rzeczywistości bardziej złożona.

Jako odpowiedź na sytuację braku kontaktu dzieci z przyrodą we współczesnym świecie, a nawet na podsycanie strachu przed nią, jako czymś obcym i nieznanym, zaczęto tworzyć miejsca w miastach zapewniające różne formy tego kontaktu w postaci *ucywillizowanej* i bezpiecznej. Powstające obecnie różne formy naturalnych placów zabaw ewoluują pod względem programowym i funkcjonalnym w stronę przestrzeni, w której dzieci posiadają kontakt nie tylko z dziką zielenią, lecz również ze zwierzętami. Stanowią one rozwinięcie omawianego już wcześniej połączenia natury i rekreacji dzieci - struktur typu *playscape*.

Jeden z najbardziej znanych przykładów naturalnych placów zabaw, które są jedną z form odpowiedzi na potrzebę walki z deficytem przyrody, znajduje się w Danii, w kopenhaskim parku Valbyparken, autorstwa Helle Nebelonga [H. Nebelong 2004, s. 28-31]. Powstał on w latach 1996–2004 jako część projektu mającego na celu aktywizację zawodową bezrobotnych zamieszkujących Kopenhagę. W podobny sposób zaprojektowany został plac przy szkole Aalholm w Valby czy Murergaarden w kopenhaskim Norrebro. Do polskich przykładów nałożenia naturalnych należą m. in. Park

Kasztanowy w Cieszynie autorstwa wspomnianej już wcześniej Pracowni K. (2012) oraz inne projekty autorstwa Anny Komorowskiej¹⁶. Tymczasowy plac zabaw Zielony Jazdów (2013) przy Centrum Sztuki Współczesnej w Warszawie, choć niewielkich rozmiarów, zawiera elementy, które mogą być wykorzystywane podczas zabawy zarówno przez dzieci, jak i zwierzęta. Nieco większą koncepcją jest edukacyjny plac zabaw Kałuża w Urwipalcie koło Mikołajek (2015), założony przy stacji terenowo-badawczej Uniwersytetu Warszawskiego. Posiada on liczne elementy nawiązujące do ekosystemu okolicznych jezior, ze strefami wydzielonymi dla poznawania różnych grup zwierząt w ich naturalnych siedliskach. Kozia Zagroda w Brennej (2013) nawiązuje formalnie do regionalnej architektury i tradycji pasterskiej regionu, z odtworzeniem tradycyjnej formy typowych zabudowań pasterskich z zagrodą, foluszem i kolibą, z ogrodem ziołowym, gdzie oprócz typowych form zabawy związanej z placem zabaw stworzono również przestrzeń dla utrzymania zwierząt domowych typowych dla takiej właśnie formy zagospodarowania. W ograniczonej formie strefy przeznaczone dla zwierząt na placu zabaw dla dzieci pojawiają się również w projekcie starszym. Kangurowe Podróże to projekt

ogrodu przy Kangurowym Przedszkolu w Podgórkach Tynieckich w Krakowie-Dębniakach (2011-2012). W koncepcji placu wydzielono wyraźnie cztery strefy funkcjonalne, które można użytkować selektywnie, omijając strefy, gdzie znajdują się ule czy królikarnia. Taka kompozycja ma istotne znaczenie dla bezpieczeństwa dzieci, zwłaszcza w wypadku ogrodów przyprzedszkolnych, a więc intensywnie użytkowanych przez większe grupy (ryc. 4).

W polskich warunkach kulminacyjnym elementem pracy nad formą naturalnych, łatwo dostępnych placów zabaw stała się praca Pracowni K. z 2014 roku, dotycząca metod przebudowy i programowania placów zabaw dla dzieci tak, by zaczęły one spełniać rolę przyrodniczych azyli w centrach miast. W niniejszym opracowaniu na uwagę zasługuje zwłaszcza punkt odnoszący się bezpośrednio do występowania na placach zabaw stref dla zwierząt, porównując je do przykładów edukacyjnych farm miejskich, spełniających również funkcję edukacyjnych placów zabaw. Niniejsze opracowanie w dużej mierze należy traktować jako rodzaj podpowiedzi dla ośrodków zajmujących się edukacją dzieci, a chcących przekształcić typowe „katalogowe” place zabaw w formę bardziej zbliżoną do

Ryc. 4 Aranżacja najmniejszych skrawków terenu na miejsce zabaw dla dzieci na osiedlu Egebjerg “Bo i By” w Kopenhadze; fot. autorka

Fig. 4 Arrangement of the smallest parts of a land for a place of children play at Egebjerg “Bo & By” in Copenhagen; photo by the author

najnowszych tendencji w edukacji i wychowaniu dzieci. Część stwierdzeń w nim zawartych wydaje się oczywista, choć faktycznie mogą one być znaczną pomocą przy weryfikacji pomysłów na formę tego typu założeń przestrzennych. Autorzy zwracają uwagę chociażby na możliwość utrzymania w tego typu ogrodzie zarówno zwierząt hodowlanych, jak i wabienia tych dzikich: *“Decydując się na trzymanie zwierząt w ogrodzie, np. królików czy świnek miniaterek, należy zapewnić im odpowiednią przestrzeń życiową, nie tylko obszerną klatkę, ale również ogrodzoną część ogrodu, gdzie mogłyby się wybiegać, a do której dzieci miałyby ograniczony dostęp. Poza zwierzętami hodowlanymi warto również zadbać, aby ogród był przyjazny dla dzikich gatunków ptaków i owadów. Ptaki można zwabić do ogrodu poprzez ustawienie karmnika w zimie oraz czystej wody do picia i kąpieli w ciągu całego roku. Należy pamiętać o tym, że ptaki potrzebują dokarmiania tylko zimą i wczesną wiosną, ewentualnie późną jesienią”* [Pracownia K. 2014, s. 14].

Dla przeszło trzydziestu przedszkoli, które wzięły udział w konsultacjach architektoniczno-krajobrazowych¹⁷, zostały opracowane koncepcje organizacji naturalnych, edukacyjnych terenów rekreacyjnych. We wszystkich przeanalizowanych wariantach zagospodarowania wyróżnia się w szczególności znaczenie ścisłego strefowania przestrzeni, przeprowadzonego jednak w taki sposób, aby granice poszczególnych stref nie były wyraźnie widoczne i nie ograniczały dostępności do całego założenia. W zależności od możliwości terenowych strefowanie to następuje poprzez rozmieszczenie elementów względem strefy pełniącej również funkcję komunikacyjną lub poprzez gradację od tych ogólnodostępnych po przestrzenie specjalistyczne. Jednocześnie w każdej z propozycji zastosowano, zgodnie z wytycznymi zawartymi w opracowaniu, miejsca przeznaczone do stałego lub czasowego utrzymania pewnych gatunków zwierząt w ogrodzie, tj. budki dla ptaków, domki dla królików, wiklinowe króliki, domki dla owadów, kurnik dla kur miniaterek [Pracownia K. 2014, s. 35].

Bazując na podobnych założeniach, przebudowie ulegają kolejne przestrzenie w mieście, przeznaczone obecnie na miejsca celowej interakcji pomiędzy dziećmi a zwierzętami. W tym momencie warto wspomnieć o przestrzeniach o tyle nietypowych, że,

wydawałoby się, oczywistych. Oto w ogrodach zoologicznych, służących ekspozycji i utrzymaniu gatunków egzotycznych i nie występujących w danym siedlisku, zaczynają powstawać tzw. *minifarmy*, *dziecięce zoo* oraz, co ciekawsze, również tematyczne, często naturalne place zabaw przybliżające dzieciom dane środowisko i gatunki. Rozwiązania proponowane np. przez Ash Sakula Architects dla londyńskiego zoo¹⁸ czy plac zabaw dla dzieci w zoo w Zurychu lub Berlinie¹⁹ ukazują tendencję w łączeniu funkcji do tej pory uważanych za wymagające rozdziału ze względów sanitarnych, obyczajowych oraz bezpieczeństwa użytkownika - człowieka.

Dalszym sposobem rozwoju terenów łączących w sobie funkcje międzygatunkowe są już duże założenia projektowane jako złożone kompleksy zieleni, rekreacji i sportu dla ludzi dorosłych, dzieci i zwierząt. Tego typu wielofunkcyjną przestrzenią międzygatunkową jest np. Garey Park w Georgetown, USA z ciągami tras pieszych, rowerowych, konnych i układem placów zabaw dla dzieci, zwierząt oraz terenów sportowych i edukacyjnych. W tego typu koncepcjach najistotniejsze jest racjonalne podejście do kwestii bezpieczeństwa i umiejętnego strefowania funkcjonalnego w sposób zapewniający możliwie duży komfort i dowolność użytkowania przestrzeni, co jest o tyle zrozumiałe, że proces edukacji ludzi w kwestii obecności w środowisku miejskim zwierząt udomowionych i dzikich dopiero następuje.

6. PRZESTRZEŃ MIĘDZYGATUNKOWA JAKO ODPOWIEŹ NA ZADANY PROBLEM

Definicja opracowana przez autorkę w 2014 roku określa przestrzeń międzygatunkową jako rodzaj przestrzeni miejskiej powstałej na styku pomiędzy terenami wytworzonymi i użytkowanymi przez człowieka a terenami użytkowymi przez zwierzęta w sposób naturalny, jak i antropogenicznymi, a leżącymi w granicach miast w której, w sposób niewymuszony następuje proces integracji, jako współużytkowania przestrzeni na równych prawach przez wszystkie przebywające w niej gatunki, nie wyłączając człowieka, jako pierwotnego inicjatora jej powstania [J. Kleszcz 2014].

Podstawowy podział przestrzeni międzygatunkowych zakłada wydzielenie grup funkcjonalnych ze

¹⁶ Por. <http://www.pracownik.pl>, odczyt 27.06.2016.

¹⁷ Konsultacje te stanowiły jednocześnie jeden z elementów programu „Przyrodnicze azyle w miejskich przedszkolach”, realizowanego przez Dziecięcą Akademię Przyrody „Kumak” (2014), dofinansowanego ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie.

¹⁸ Projekt Children's Zoo, patrz: <http://ashsak.com/childrens-zoo/>, odczyt 30.06.2016.

¹⁹ Por. http://pl.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g187323-d314008-i67535354-Zoologischer_Garten_Berlin_Zoo-Berlin.html, odczyt 30.06.2016.

względu na sposób ukształtowania przestrzeni i jej genzę funkcjonalną, na przestrzenie:

- antropogeniczną,
- naturalną (nieantropogeniczną),
- powstałą w wyniku przekształceń przestrzennych (przekształcalną).

Rozwijając ten podział, przestrzeń nieantropogeniczna tworzy się samoistnie lub powstaje w wyniku działalności człowieka, lecz niecelowo, niejako przy okazji zmiany funkcji czy innego rodzaju przekształcenia terenów zurbanizowanych. Częstym przypadkiem jest przekształcanie przestrzeni pierwotnie przeznaczonych do utrzymania zwierząt w miastach, adaptowane do wprowadzenia nowych funkcji lub pól eksploatacji, lub modernizowanie miejsc dla zapewnienia lepszego kontaktu w relacji człowiek – zwierzę i poprawy jakości ich użytkowania, np. w ogrodach zoologicznych. Ideałem w tym przypadku jest stworzenie takiego miejsca, gdzie celowo katalizuje się takie spontaniczne interakcje poprzez takie ukształtowanie środowiska zabudowanego, w którym zarówno ludzie, jak i zwierzęta będą miały zapewniony komfort przebywania w miejscach dla nich dostosowanych pod względem parametrów funkcjonalno - przestrzennych, a jednocześnie obie grupy użytkowników będą w takiej relacji bezpieczne. W przypadku ogrodów zoologicznych jest to w rzeczywistości próba przejścia od modelu tradycyjnego, gdzie to zwierzęta są zamknięte na ograniczonej powierzchni, lub też modelu ogrodu – „safari”, gdzie to ludzie są zamykani i poruszają się po ściśle wydzielonych „korytarzach” do „zootopii” - stanu, w którym możliwe jest stworzenie utopijnej przestrzeni jednocześnie otwartej zarówno dla ludzi, jak i zwierząt przebywających w zoo, a jednocześnie zapewniającej bezpieczne oddzielenie ludzi i dzikich zwierząt. Nazwa ta została zaczerpnięta z projektu budowy ogrodu w Givskud w Danii, autorstwa pracowni Bjarke Ingels Group (2014) pod taką właśnie nazwą²⁰.

7. UDZIAŁ ZOOTERAPII W ROZWOJU EDUKACJI HUMANITARNEJ

Pierwszą pracą badawczą opisującą w sposób kompleksowy zagadnienie wpływu, jaki wywierał kontakt ze zwierzętami na dzieci, była *Pet orientated child psychotherapy* Borisa Mayera Levinsona (1969). Kilka lat później, w Portland (1977) powstało stowarzyszenie Delta Foundation, przemianowane na Delta Society

(1981), które jako pierwsze wprowadziło najszerzy podział systematyczny terapii z udziałem zwierząt, przyjmując za kryterium klasyfikujące płaszczyznę oddziaływania terapii oraz cele stawiane podczas prowadzenia zajęć. Wśród trzech podstawowych typów znalazły się również działania mające na celu usprawnienie technik edukacyjnych u dzieci, tzw. *animal assisted education* (AAE). W myśl przyjętej definicji edukację wspomaganą kontaktem ze zwierzętami stanowią wszelkie programy edukacji humanitarnej, które - prowadzone przez pedagoga, współtworzone są przez zwierzę oraz jego opiekuna. Przyjmuje się, że taka forma edukacji wspomaganą jest najefektywniejsza w grupie dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Rola tego typu zajęć, choć w zasadzie nie jest w żaden sposób ograniczona przyjętym zakresem zagadnień, w Polsce obejmuje głównie kwestie związane z przeciwdziałaniem przemocy wobec zwierząt poprzez kształcenie postawy „podmiotowej” wobec zwierząt, naukę prawidłowej i odpowiedzialnej opieki nad zwierzętami, naukę zasad bezpieczeństwa w kontaktach ze zwierzętami dzikimi bądź agresywnymi i poszerzenia wiedzy na temat zoologii, fizjologii zwierząt i ich siedlisk²¹.

Obecnie zajęcia edukacyjne dla dzieci oparte na wiedzy zooterapeutycznej odbywają się w przestrzeniach o dwójakim charakterze - w szkołach, świetlicach lub bibliotekach, jako miejscach dostosowanych do przeprowadzenia zajęć edukacyjnych, lub, co rzadsze, w ośrodkach kyno - lub hipoterapeutycznych, posiadających zaplecze dostosowane w bardzo różnym stopniu do zajęć o charakterze edukacyjnym. Przykład Fundacji Dogolandia z Wrocławia ukazuje typowe rozwiązanie niewielkiego ośrodka kynoterapeutycznego zlokalizowanego w zwartej zabudowie śródmiejskiej z własnym zapleczem dla przeprowadzania zajęć w grupach kilkusobowych. Wszystkie zajęcia dla większych grup muszą odbywać się poza ośrodkiem. Ten typ lokalizacji pozwala jednak na dogodny dostęp zainteresowanych do dobrze skomunikowanego ośrodka. Warianty tego rozwiązania są rozpowszechnione w Polsce. Fundacja Dogtor w Gdyni jest dodatkowo dobrze połączona z terenami zieleni miejskiej i Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego, choć i tak większość zajęć prowadzonych jest na oddziale Onkologii GUMed i w Ośrodku Pomocy Społecznej „Ostoja” w Gdańsku (Ryc. 5, 6).

Ośrodki zooterapeutyczne stanowią obecnie kolejną, bardziej złożoną funkcję służącą edukacji dzieci w kontakcie ze zwierzętami zwłaszcza dzięki specy-

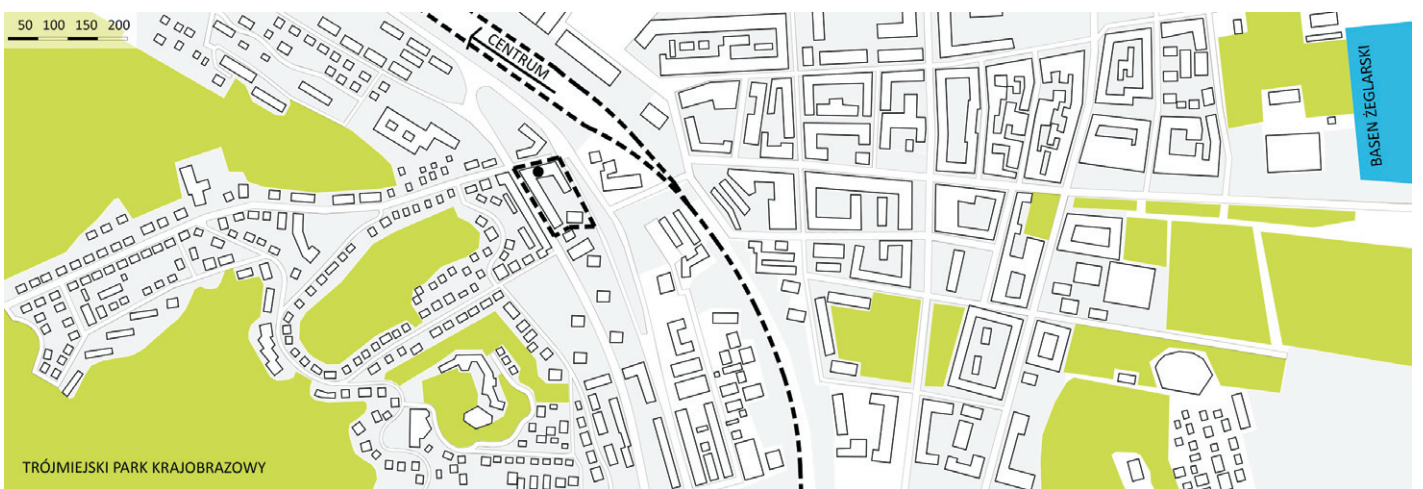
²⁰ Por. <http://www.archdaily.com/532248/big-unveils-design-for-zootopia-in-denmark/>, dostęp 01.07.2016.

²¹ Jednym z pierwszych polskich przykładów w tym zakresie są działania podjęte od 1997 r. przez Bibliotekę dla Dzieci i Młodzieży nr 10 w Warszawie, która organizuje w ramach edukacji humanitarnej cykliczne spotkania dzieci ze zwierzętami i ich właścicielami, według autorskiego programu: *Zwierzęta Przelamujące Bariery*. Od 2000 r. biblioteka prowadzi badania ankietowe: *Wpływ zwierząt na psychikę dziecka*.

Ryc. 5. Fundacja Hipoterapia Na Rzecz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych – schemat lokalizacji siedziby w zabudowie staromiej-
skiej Krakowa; źródło: opr. autorka

Fig. 5. Hipotherapy For Rehabilitation of Disabled Foundation - scheme of location in old - town area Cracow; source: prepared by
the author

Ryc. 6. Fundacja Dogtor w Gdyni – schemat lokalizacji w zwartej zabudowie śródmiejskiej, powiązania ze strukturą miasta;
źródło: opr. autorka

Fig. 6. Dogtor Foundation in Gdynia – location scheme in dense downtown urban area, related with city urban structure;
source: prepared by author

ficznym cechom i możliwościom prowadzonej terapii. Ze względu na bardzo szeroki zakres elementów, które brane są pod uwagę przy analizie zjawiska zrównoważonego rozwoju, również i one stanowią jej część, choćby przez sam fakt wciągnięcia w nią użytkowników przestrzeni innych niż ludzie, dla których jest ona budowana.

PODSUMOWANIE

Jak wykazała powyższa analiza, różne formy przestrzeni edukacji, w których wprowadzono możliwość kontaktu ze zwierzętami (z całą gamą zmian, które narzuciło poszerzenie grupy użytkowników przestrzeni), mogą stanowić jedną z metod kształtowania postaw proekologicznych wśród dzieci w różnym wieku. Ukazanie procesu przekształceń, który doprowadził do ewolucji pierwszych placów zabaw w miejsca służące edukacji ekologicznej i ewolucja ich formy w stronę obecności zwierząt, zbiegło się w czasie ze zmianami zachodzącymi w teorii filozofii, bioetyki, pedagogice, rehabilitacji fizycznej i społecznej, jak również edukacji ekologicznej i architektonicznej oraz teorii architektury, co doprowadziło ostatecznie do pojawienia się szeregu form przestrzennych (obiektów architektonicznych i urbanistycznych) służących propagowaniu tych idei poprzez celowy i zaprojektowany kontakt dziecka ze zwierzętami.

W wyniku przekształceń społecznych, ekonomicznych, cywilizacyjnych i technologicznych, które nastąpiły we współczesnym świecie, oraz w odpowiedzi na niekorzystne przejawy tych zmian objawiające się w różnych sferach życia człowieka w przestrzeniach zurbanizowanych nastąpił rozwój nowej formy architektonicznej. Realizuje ona założenia funkcjonalno - - przestrzenne miejsc przeznaczonych do przebywania w nich ludzi i zwierząt, jako niezależnego modelu przestrzennego wpisanego w szeroki kontekst przemian dotyczących miejsca zwierząt we współczesnej przestrzeni urbanistycznej. Samo pojawienie się architektury dla zwierząt nastąpiło również jako konsekwencja zmiany podejścia do sposobu projektowania przestrzeni życiowej człowieka w skali architektonicznej i urbanistycznej i wynikało wprost ze sposobu rozumienia roli zwierząt w kształtowaniu dobrostanu człowieka w strukturach zurbanizowanych, w których żyje już większa część populacji. We współczesnych miastach zaczynają powstawać nowe formy terenów rekreacyjnych dostosowanych do realizacji zmieniających się potrzeb społecznych. Tworzone są integracyjne przestrzenie wielogatunkowe, łączone z funkcją edukacji poprzez rekreację najmłodszych. Tego typu tereny rekreacyjno – edukacyjne ze zwierzętami stano-

wią jednocześnie powrót do tradycji ogrodów schreberowskich oraz historycznie ukształtowanego modelu utrzymania zwierząt w gospodarstwach domowych, co w pierwszej fazie tworzenia takich miejsc stwarza większe poczucie wcześniejszej obecności tej formy w przestrzeni otaczającej ludzi. Mimetyzm tego typu jest również formą osvajania przestrzeni i funkcji, co w przyszłości, jak pokazują utopijne wizje architektów, stworzy przedpole do wprowadzania nowych, do tej pory nieznanych form i funkcji oraz całkowitego przebudowania struktury miast.

W tym celu jednak musi zajść szereg małych zmian w różnych dziedzinach działalności człowieka. Coraz częściej zwierzęta w rekreacji i edukacji dzieci stają się elementem programowym poprzez wprowadzanie zajęć rekreacyjnych i terapeutycznych z ich udziałem. To znowu powoduje zmianę podejścia do sposobu kształtowania przestrzeni potencjalnie przeznaczonych dla dzieci i ich rekreacji. Ten rodzaj zwrotnego sprzężenia łączy się również z dążeniem do coraz większej indywidualizacji rozwiązań ideowych i projektowych ogrodów dla dzieci, tworzących kolejny, bardziej rozbudowany formalnie kanon rozwiązań i idei „typowych”. W ten sposób też place ze zwierzętami stanowią odpowiedź na potrzebę integracji społeczeństw w miastach, edukacji społecznej i środowiskowej oraz metodę na oswojenie mieszkańców miast z dzikimi oraz udomowionymi zwierzętami zamieszkującymi tereny miejskie.

LITERATURA

1. **Czarakczew B., Gruszka M., Nurek A., Remi Z., Szablowska U., Śmiechowski D. (2013),** *Kształtowanie przestrzeni. Program edukacyjny Izby Architektów RP dla młodzieży szkół ponadpodstawowych*, Izba Architektów Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków.
2. **Fine A., Beck A. (2010),** *Understanding our kinship with animals: input for health care professionals interested in the human/ animal bond*, Handbook on Animal - Assisted Therapy: theoretical foundations and guidelines for practice., Academic Press, Londyn.
3. **Galindo M. (2012),** *Playground design*, Braun Publishing, Salenstein.
4. **Guildford J.P. (1978),** *Natura inteligencji człowieka*, PWN, Warszawa.
5. **Gullo A., Lassiter U., Wolch J. (1998),** *The Cougar's Tale*, w: *Animal Geographies: Place, Politics, and Identity in the Nature-Culture Borderlands*, ed. Jennifer Wolch I Jody Emel, Verso Books, Londyn, Nowy Jork.
6. **Kleszcz J. (2014),** *Wpływ zwierząt na formę współczesnych przestrzeni miejskich*, „Kultura i Wartości” no 1, vol. 9, s. 67-82.

7. **Komorowska A. (2009)**, *Plac zabaw bez zabawek*, „Zieleń Miejska” vol. 407 no.4, <http://e-czytelnia.abrys.pl/zielen-miejska/2009-4-407/sport-i-rekreacja-4046/plac-zabaw-bez-zabawek-9745>, dostęp 31.05.2015.
8. **Komorowska A. (2009)**, *Wielki powrót do natury*, „Zieleń Miejska” vol. 425 no. 8, <http://e-czytelnia.abrys.pl/zielen-miejska/2009-8-425/ksztaltowanie-przestrzeni-4257/wielki-powrot-do-natury-10165> [dostęp 31.05.2015].
9. **Komorowska A. (2014)**, *Robinsonada na placu zabaw*, „Zieleń Miejska” vol.909 no. 1, <http://e-czytelnia.abrys.pl/zielen-miejska/2014-1-729/parki-i-ogrody-8>, dostęp 11.07.2016.
10. **Lady Allen of Hurtwood (1968)**, *Planning for Play*, Thames & Hudson, Londyn.
11. **Louv R. (2014)**, *Ostatnie dziecko lasu*, Grupa Wydawnicza Relacja, Warszawa.
12. **Nebelong H. (2004)**, *Nature's playground*, Green Places no. 5, vol. 4.
13. **Pawlikowska-Piechotka A. (2011)**, *Przestrzeń rekreacji dziecka w mieście*, Novae Res – Wydawnictwo Innowacyjne, Gdynia, s. 125–130.
14. **Peter M. (2013)**, *Architektura w szkołach. Edukacja architektoniczna w gimnazjach i liceach. W marcu rusza „Kształtowanie przestrzeni” – pilotażowy program edukacyjny o architekturze.*, http://archirama.muratorplus.pl/architektura/edukacja-architektoniczna-w-gimnazjach-i-liceach-w-marcu-rusza-ksztaltowanie-przestrzeni-pilotazowy-67_2243.html#, dostęp: 01.07.2016.
15. **Piwecki P. (2015)**, *Psy i koty, czyli zwierzęta miejskie*, „Przegląd Komunalny” no. 4, dostęp w wersji elektronicznej <http://e-czytelnia.abrys.pl/przeglad-komunalny/2015-4-845/dodatki-zeszyty-komunalne-9898/psy-i-koty-czyli-zwierzeta-miejskie-19869> [dostęp: 31.05.2016].
16. **Pracownia K. (2014)**, *Przyrodnicze azyle w miejskich przedszkolach. Konsultacje architektoniczno - krajobrazowe.*, Dziecięca Akademia Przyrody „Kumak”, program dofinansowany z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.
17. **Potter D. (1997)**, *Risk and Safety in Play: The law and practice for adventure playgrounds*, Taylor & Francis, Routledge, Oxford.
18. **Terek K. (2011)**, *Miejskie safari*, „Przegląd Komunalny” no.2, dostęp w wersji elektronicznej <http://e-czytelnia.abrys.pl/przeglad-komunalny/2011-2-527/srodowisko-5598/miejskie-safari-12546> [dostęp: 31.05.2016].
19. **Kozlovsky R. (2006)**, *The Junk Playground: creative destruction as antidote to delinquency*, <http://threatnyouth.pbworks.com/f/Junk%20Playgrounds-Roy%20Kozlovsky.pdf> [dostęp: 29.03.2015].
20. **(2013) Carl Theodor Sørensen 1893-1979**, *landscape architect, Denmark*, <http://www.architektur fuer kinder.ch/index.php?/pioniere/c-th-sorensen/> [dostęp: 30.08.2015].